

Албин Вилхар
ЛАТИНСКИ ЦИТАТИ

Л И Н Г В И С Т И Ч К Е Е Д И Ц И Ј Е

Едиција ИЗБОР

Књига 4

Уредник

Зоран Колунџија

Copyright © ИК Прометеј, Нови Сад, 2025.

Албин Вилхар

ЛАТИНСКИ ЦИТАТИ

FLORILEGIUM
ADAGIORUM, SENTENTIARUM, PROVERBIORUM, GNOMARUM

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

Ljiljanae Vilhar deliciis vitae meae nepti dilectissimae – D. M. Vukosavae e gente rasicana uxoris fidelissimae matris optimae aviae carissimae decessae tertium decimum kal. iul. anni 1972 memoriae

S.

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР (<i>Свeй̄ислав Марић</i>)	9
ЛАТИНСКИ ЦИТАТИ	13
Напомена	301
Писци и дела из којих су узети цитати	303

ПРЕДГОВОР

У мору наше савремене преводне књижевности преводи са латинског су – да употребимо израз из ове књиге – *gari pantes*, ретки пливачи. Латински језик, на коме су писана књижевна и научна дела више од двадесет векова (нађе се понеко и данас) и који је, у северним крајевима наше земље, још пре сто двадесет година био службени језик државне администрације и наставни језик у средњим и вишим школама, код нас је скоро сасвим занемарен. Као да садањи медицинари и биолози могу проћи без знања неколико хиљада латинских назива, као да већина научних термина у многим наукама није потпуно или упола латинског порекла; а да и не спомињемо шта познавање латинског језика може значити за проучавање њему сродних романских језика, кад му чак и германски језици много дугују: енглески – знатан број речи, немачки – неке синтактичке особине. Латински је користан и при студију којег било индоевропског језика, због своје врло обимне употребе и просторно и временски и што је, због завршеног развоја, најбоље проучен. А било је пре неколико година, у Француској, озбиљних предлога да се научне расправе пишу на латинском, да научници не би морали учити неколико страних језика или чекати док се радови који их интересују преведу на њихов језик.

И за римску историју требало би да се више интересујемо. Сви наши крајеви били су некада у саставу Римске државе, неки римски цареви рођени су у данашњој нашој земљи, неки су ту имали и своје резиденције. И данас има код нас градова

који су постојали у доба Римљана, и у њима њихових грађевина и рушевина, а још увек се налазе разни археолошки предмети из тога времена. Кад је Римска држава подељена на Источну и Западну, граница између њих ишла је кроз нашу земљу.

Вековна турска окупација наших крајева окупирала је и наш дух, па нам је све оно што је било раније, изгледало као бескрајно далеко; чак смо и неке латинске речи прогласили за турске. Међутим, као што су се због брзих саобраћајних средстава променили појмови о даљини у простору, исто се, благодарећи атомској физици, догодило и са појмовима о временским размацама. Док су некад људи веровали да је свет постао пет и по хиљада година пре н. е., данас можемо утврдити да је нешто постојало пре више десетина и стотина милиона па и милијарди година (данашња риба целокант постојала је пре педесет милиона година). Према томе, римски свет је за нас врло блиска прошлост.

А има много шта да се види код Римљана. Историчари су се много бавили питањем о узроцима пропасти Римске државе, а можда је још интересантније како је постала и одржавала се та држава, која је захватала све земље око Средоземног мора, у време најпримитивнијег копненог и поморског саобраћаја.

Проучавање Римске државе, која је прошла кроз све облике владавине; где је чак и диктатура била законом предвиђена, чије је законодавство вековима служило као узор многим народима; која је имала поданике разних раса, језика, религија, култура и привредне структуре, данас је нарочито важно, кад се тражи начин споразумевања и мирног решавања свих питања која се тичу многих народа.

Познавање римског народа, који није сматрао за потребно да назове својим језик којим се служио; који није прева-

спитавао Грке кад их је покорио него је од њих учио; који се није држао начела *cuius regio, eius religio* (настало тек у XVI в. н. е.) него је статуе богова других народа доносио у Рим; који је саградио многе зграде, мостове, водоводе и друмове који и данас постоје – не може се пренебрегнути без штете по онога ко то учини.

Ова књига није нешто ново у својој врсти. Има таквих много више код других народа него што је њен састављач навео у својој напомени, али то нимало не умањује њену вредност. Она садржи велик број мисли о човеку и животу: какав би требало да буде, какав мисаони људи држе да јесте и како га виде посебне групе људи; изреке знаменитих људи у нарочитим моментима; правила која су препоручивали лекари, прописивали правници, црквени поглавари и др., на које читалац може наићи приликом читања најразноврснијих дела. У време док су наука и техника биле слабо развијене, људи су више мислили о човеку и могли су скупити многа драгоцену искуства о њему.

Поред тога што може служити као приручник са објашњењима разних латинских изрека, ова књига је интересантна и кад се отвори на било којој страни и прочита било која реченица у њој.

Пошто су сви цитати у њој преведени верно, колико је могуће да се не повреди дух нашег језика, може се из ње учити латински језик, као што су се некад, за учење разних језика, употребљавали одговарајући преводи Библије.

Испод превода латинских изрека наведене наше пословице изазваће код етнолога питање да ли су обе истог порекла или је једна настала под утицајем друге или су обе оригиналне.

Имена аутора и наслови дела (скраћено) назначени су где год је то било могуће, јер су извори којима се састављач

служио различито обрађени. А и код неког цитата где се налази и име аутора и наслов дела са бројем књиге, главе, реда или стиха може да буде грешка, која је могла бити пренесена из употребљене збирке, или само изгледа као грешка, ако читалац има неко друго издање дела.

Кратке биографије писаца, на крају књиге, са пуним насловима цитираних дела (које је врло тешко било наћи), послужиће као прва обавештења о њима, која се, и поред тога што су врло кратка, не могу наћи само у једној књизи, енциклопедији или лексикону, а кажу нам да су многи латински писци били државници, доста путовали, учили и код Грка, ретко били из патрицијске породице, још ређе из Рима; да је међу њима било васпитача царева, али и синова ослобођених робова и бивших робова; да су слати у изгнанство и осуђивани на смрт. Ово употпуњује напред дату слику о Римљанима, а чињеница да изреке у овој књизи обухватају време од III в. п. н. е. до друге половине XIX в. и да многе потичу од филозофа, научника и књижевника европских народа – сведочи о заслугама латинског језика за стварање европске културе.

Светислав Марић

ЛАТИНСКИ ЦИТАТИ

A

1. **A báculo ad ángulum (ágere) = demonstratio baculina.** – Закључивати из једне стране (троугла) на угао тј. радити нешто нелогично, бесмислено.

2. **A bove maióri discit aráre minor.** – Млађи во се учи орати од старијег.

3. **A capillis usque ad unguis.** (Petron., Sat. 102) – Од косе до ноката. (Од главе до пете.)

4. **A cápíte (usque) ad calcem.** – Од главе до пете.

5. **A fortióri (ratióne).** – С јачим разлогом, тј. тим пре.

6. **A fumo, stillánte domo, nequam muliere, te rémove; tria namque solent haec saepe nocére.** (Facetus, 35) – Бежи од дима (ватре), куће која прокишњава и неваљале жене, јер ово троје обично шкоди.

7. **A límine.** – С прага (одмах, на самом почетку). Каже се: Одбити нешто a limine.

8. **A posse ad esse non valet consequéntia.** (сколастика) – Из могућности не следи нужно постојање, или Из тога што је нешто могуће, не произлази да то и јесте. (Ово је логичка и филозофска максима, која упозорава на грешку у закључивању: то што је нешто могуће – a posse, не значи да је и стварно – ad esse. Другим речима, из могућности не следи нужност или стварност.)

9. **A posterióri (ratióne quam experiéntia).** (сколастика) – По ономе што долази касније (зависно од искуства).

10. **A potióri (fit denominátio).** – Назив постаје од најбољег, (најважнијег) дела.

11. **A priori.** – Унапред (независно од искуства).
12. **A verbis ad vérbera.** – Са речи на батине (непреводљива игра речи). (Ко неће милом мора силом.)
13. **A vetustáte robur.** – Снага (потиче) од старине.
14. **Ab absúrdo.** – Од бесмисленог. (Облик доказивања: доказати нешто полазећи од нечег што је бесмислено.)
15. **Ab abúsu ad usum non valet consequentia.** – Злоупотреба неке ствари није доказ да се она не може употребити.
16. **Ab alio amentátas hastas torquére.** (Cic., De orat, I, 57, 242) – Из туђих рогова правити копља. (Код Цицерона је ово метафора за ситуацију када неко користи туђе аргументе или идеје како би се обогатио или окористио, често на начин који није оригиналан или искрен.)
17. **Ab álío expéctes álteri quod féceris.** (Publ. Syr. 2) – Од другог очекуј оно што будеш другом учинио.
18. **Ab assuétis non fit pássio.** – Од навика не настаје патња.
19. **Ab hoc et ab hac et ab illa.** – О овом, о овој и о оној. (О свему и свачему.)
20. **Ab hómíne hómíni cotidiánum perículum.** (Sen., Epist. 99, 21) – Од човека до човека свакодневна опасност.
21. **(Ab) imo péctore.** – Из дна груди (душе).
22. **Ab intestáto.** – Без тестаментa (неког прогласити наследником).
23. **Ab Iove princípium, Musae, Iovis omnia plena.** (Verg., Ecl. III 60) – Почетак од Јупитера, Музе, све је пуно Јупитера. (Јупитер је врховно божанство. Смисао: Почнимо с оним што је најважније.)
24. **Ab ore ad aurem.** – Из уста у уво (тј. строго поверљиво).
25. **Ab ovo usque ad mala.** (Hor., Sat. I 3, 6) – Од јајета до јабука, тј. од почетка до краја. Римљани су обед почињали јајима, а завршавали воћем. (Од повоја до покрова.)

26. **Ab ovo.** – Од јајета. Причати нешто ab ovo значи почети причу од самог почетка, веома опширно. (Хорације у свом делу *О њесничкој вештини*, 147, хвали Хомера што причу о Тројанском рату није почео од јајета из којег је, по митолошком предању, рођена Леда, мајка лепе Јелене која је изазвала Тројански рат, него је одмах прешао in medias res).

27. **Ab uno disce omnes.** (Verg., Aen, II 65) – Од једног учи све.

28. **Ab urbe condita.** (скраћено: A. U. C. или a. u. c.) – Од оснивања града (Рима, 753. године п. н. е.).

29. **Abducet praedam qui occurrat prior.** (Plaut., Psudol., IV 7, 101) – Плен ће однети ко први дође. (Ко прије дјевојци онога је дјевојка. Ко прије седла прије и јаше.)

30. **Abi in Graecum pi** (π). – Иди у (на) грчко „пи“! Иди на вешала! Нека те обесе! (Грчко слово π има облик вешала.)
Смисао: Иди дођавола!

31. **Abi in malam crucem.** (Plaut., Mostell. III 2, 850; Pseudol. I 3, 101) – Иди на зли крст (тј. нека те обесе).

32. **Abi in malam rem!** – Иди дођавола!

33. **Abicere hastas.** (Cic., Pro Murena 21, 45) – Бацити копља.

34. **Abiit ad plures.** (Petron., Trimalch. 42, 5) – Отишао је међу многе (тј. умро је).

35. **Absens heres non erit.** (Правна изрека.) – Одсутан неће (бити) наследник. (Кога нема – ни тела му нема.)

36. **Absentem laedit cum ebrio qui litigat.** (Publ., Syr. 12) – Ко се свађа с пијанцем вређа одсутног човека.

37. **Absentem qui rodit amicum, hic niger est, hunc tu, Romane, caveto.** (Hor., Sat. I 4, 85) – Ко клевете одсутног пријатеља, злобан је, Римљанине, чувај га се!

38. **Absit iniuria (invidia) verbo (dicto)! – Нека буде без неправде (зависти) у речима (у изреци)!**

39. **Absit omen!** – Нека не буде лош знак!

40. **Abúsus non tollit usum.** – Злоупотреба не укида употребу.

41. **Abýssus abýssum invocat.** (Vulgata, Psalm 42, 7) – Понор изазива понор (један грех изазива други; грешник све дубље пада). (Даничић је то место превео: Бездана бездану дозивље гласом слапова твојих, а Змај: ... а за грехом грех се ваља.)

42. **Ac bene nummátum décorat Suadéla Venúsque.** (Hor., Epist. I 6, 38) – И лепо украшен новац декоришу Суадела и Венера. (Смисао: богатство и љубав су неке од сила које могу обликовати људске поступке.)

43. **Accédo némini.** – Не слажем се ни с ким.

44. **Accidit in puncto quod non sperátur in anno** (или: **contíngit in anno**). – Догоди се у тренутку оно што се не очекује (не дешава) ни кроз годину дана.

45. **Accipe, cape, rape sunt tria verba papae.** – Прими, узми, отми: то су три речи папине. (Сатира на рачун папе из доба ренесансе.)

46. **Accipe líbrum et dévora illum.** – Узми књигу и прогутај је! (Читај брзо и пажљиво!)

47. **Accipe píleum pro coróna.** – Прими шешир место венца. (Приликом промовисања, у земљама где се као знак докторског достојанства даје тзв. „докторски шешир“, берета, промотер каже кандидату ове речи. Смисао: Овај шешир вреди колико и венац, круна.)

48. **Accipe quod tuum, álteri da suum.** – Узми оно што је твоје, другом дај његово.

49. **Accipere quam fácere praestat iniuriam.** (Cic., Tusc. disp. V 19, 56) – Боље је неправду трпети него наносити. (Боље је неправдо трпети него неправдо чинити.)

50. **Accípias páleam, si non vult sólvete nequam.** – Ако неваљалац неће да плати дуг, узми од њега макар и плеву. (Боље је ишта него ништа. Боље је данас пет него сјутра шест. Од зла дужника и козу без јарета.)

51. **Accípitri colúmbas crédere.** (Ovid., *Ars am.* II 363) – Поверити голубове јастребу. (Поверити вуку овцу на чување.)

52. **Acta (actum) ágere.** (Terent., *Phorm.* 419; Plaut, *Cist.* III, IV 2, 36) – Радити урађено. (Млатити празну сламу.)

53. **Acta deos nunquam mortália fallunt.** – Дела смртника никад не обмањују богове.

54. **Acta est fábulá.** – Представа је завршена. (Светоније прича да су ово биле последње речи цара Августа. Овим речима су у старо време глумци завршавали представљање комедије: *Plaudite, acta est fábulá* – Пљескајте, игри је крај.)

55. **Acti labóres iucúndi (sunt).** (Cic. *De fin.* II 32, 105) – Свршени послови су пријатни.

56. **Acu tetigísti (rem).** (Cic., *prema Plaut, Rudens* V 2, 17) – Погодио си иглом (у живац).

57. **Ad acta** (скр. а. а.). – У акта. (Бацити, ставити *ad acta* значи: бацити у заборав).

58. **Ad amússim (factum).** (Lukr., *De rer. nat.* I 657). – До савршенства (урађено).

59. **Ad apertúram libri.** – Где се књига отвори. (Познато је да су у средњем веку прорицали на основу текста који би се у књизи насумце отворио. Књига која је у ту сврху нарочито употребљавана била је, наравно, *Библија*. Друга по важности била је Вергилијева *Енеида*. Вергилија су у средњем веку сматрали најодличнијим писцем. Чак и Данте га узима као пратиоца кроз пакао.)

60. **Ad audiéndum verbum.** – За слушање речи (изјаве). (Слични изрази су коришћени у правним поступцима у античком Риму и у црквеним и правним текстовима, кад је нека власт или тело захтевало да неко присуствује и слуша важне речи или изјаве.)

61. **Ad augústa per angústa.** – Кроз тегобе ка узвишеном (често употребљаван оксиморон).

62. **Ad bene vivéndum breve tempus satis longum est.** (Cic., *De sen.* 19, 70) – За добар живот кратко време је доста дуго.

63. **Ad calamitátem quilibet rumor valet.** (Publ. Syr. 17)
– За несрећу сваки глас има снагу.
64. **Ad captandum vulgus (vulgus).** – За придобијање светине. (Каже се: Овај говори ad captandum vulgus, што значи: говори да би придобио светину.)
65. **Ad deliberándum.** – На размишљање (да би се могла донети одлука).
66. **Ad exéplum.** – На пример, као пример.
67. **Ad fores fortuna venit cum propitia est.** (Publ. Syr.)
– Кад је срећа наклоњена, она долази на врата. (Срећа може доћи и у сну.)
68. **Ad hoc.** – За ову прилику, у ту сврху.
69. **Ad infinitum.** – У бескрај(ност), у бесконачност.
70. **Ad hóminem (arguméntum).** – Доказ према човеку, не изведен логички него према схватању онога коме се доказује.
71. **Ad ínterim.** – У међувремену, привремено.
72. **Ad Kalendas** или **Calendas Graecas.** – О грчким календама. Никад! (Грци нису знали за календе, које су у Римљана биле увек први дан у месецу. Кад на врби роди грожђе. Кад врба грожђем роди. Кад два петка буду заједно.)
73. **Ad libitum.** – По вољи, како ко хоће (израз се употребљава и у музици).
74. **Ad límina (apostolórum).** – На прагу. (Реч límina овде значи исто што и црква. Каже се кад неко има да положе рачун, нпр. кад папа позове бискупе ad límina apostolórum да би с њима претресао нека важна црквена питања.)
75. **Ad lítteram.** – Дословно, од речи до речи.
76. **Ad maiórem Dei glóriam** (скраћено: A.M.D.G.) – У већу славу божју. (Израз се често налази у закључцима црквеног концила у Тријенту, 1546–1563. Ову изреку су прихватили као своју девизу и језуити, односно њихов оснивач Игнације Лојола.)